

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Science

ISSN: 1012-0165

YAYIN İLKELERİ / *The principles of the publication*

Her yıl Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere iki sayı halinde yayımlanır.
This journal is published two issues in January and July every year.

Dergide sosyal bilimler alanlarında Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanır.
Original articles written in Turkish or in any foreign languages are published in the area of social science in this journal.

Yazılar yayın ve danışma kurulunun onayından geçtikten sonra yayımlanır.
Articles are published after approving of editorial and advisory board.

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
All writers are responsible for the content of the articles.

Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.
No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring the name of the journal.

Cilt/Volume: 20

Sayı/Issue: 1

ISSN: 1012-0165

EDİTÖR / Editor

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müdürü

EDİTÖR YARDIMCISI

Associate Editors

Doç. Dr. Ahat ÜSTÜNER
Yrd. Doç. Dr. Zafer ÇAKMAK

YAZI İŞLERİ / Editorial Secretary

Hüseyin DONMUŞ
Sibel KÜÇÜKTAĞ
Ahmet KILIÇ

Yazışma Adresi / Correspondence

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

23119 - ELAZIĞ

Tel : 0-424-241 54 80

Faks : 0-424-233 21 80

e-mail: sbdergi@firat.edu.tr

Web: http://web.firat.edu.tr/sosyalbil

Dizgi / Composition:

Yrd.Doç. Dr. Zafer ÇAKMAK

Baskı / Print: Fırat Üniversitesi Basımevi

Tel : 0-424-237 00 00/3134

ELAZIĞ - 2010

YAYIN KURULU

Editorial Board

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Doç. Dr. Ahat ÜSTÜNER
Yrd. Doç. Dr. Zafer ÇAKMAK

**BU SAYININ BİLİMSEL
DANIŞMA KURULU**

Advisory Board

Doç. Dr. Mehmet BEŞİRLİ (Karatekin)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat)
Prof. Dr. Ahmet NİŞANCI (Ondokuz Mayıs)
Prof. Dr. Ali GÜLER (Abant İzzet Baysal)
Prof. Dr. Ali İhsan KOLCU (Atatürk)
Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR (Ankara)
Prof. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat)
Prof. Dr. Bige SÜKAN (Ankara)
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ (Gazi)
Prof. Dr. Emine GÜRSOY NASKALI (Marmara)
Prof. Dr. Erdiç TOKGÖZ (Ufuk)
Prof. Dr. Esra BURCU (Hacettepe)
Prof. Dr. Eyyüp AYTEPE (Gazi)
Prof. Dr. Figen BERKAY (Uludağ)
Prof. Dr. Günay KUT (Boğaziçi)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege)
Prof. Dr. Hamdi KARA (Ankara)
Prof. Dr. Hasan KAVRUK (İnönü)
Prof. Dr. Hikmet Y. CELKAN (Gaziantep)
Prof. Dr. İbrahim ATALAY (Dokuz Eylül)
Prof. Dr. İhsan BULUT (Atatürk)
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ (Gazi)
Prof. Dr. Lütfi ÖZAV (Kocatepe)
Prof. Dr. M. Çetin VARLIK (Marmara)
Prof. Dr. M. Durdu KARSLI (Onsekiz Mart)
Prof. Dr. Mehmet TAŞPINAR (Gazi)
Prof. Dr. Mesut ÇAPA (Karadeniz Teknik)
Prof. Dr. Naci BOSTANCI (Gazi)
Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ (Muğla)
Prof. Dr. Nevin SAYLAN (Balıkesir)
Prof. Dr. Nevzat AYPEK (Gazi)
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ (Selçuk)
Prof. Dr. Ö. Tengiz ÖÇOK (Gazi)
Prof. Dr. S. Selçuk GÜNAY (Atatürk)
Prof. Dr. Vehbi ÇELİK (Fırat)
Prof. Dr. Veyysel SÖNMEZ (Hacettepe)
Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Başkent)
Doç. Dr. Ayşe Nur TİMOR (İstanbul)
Doç. Dr. Cevdet YILMAZ (Ondokuz Mayıs)
Doç. Dr. Erdal KARAKAŞ (Fırat)
Doç. Dr. Hüseyin TUROĞLU (İstanbul)
Doç. Dr. Mehmet SOMUNCU (Ankara)
Doç. Dr. Orhan GÜRBÜZ (İstanbul)

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, TÜBİTAK – ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından dizinlenmektedir.

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Coğrafya / Geography

Cemali SARI: Alanya İlçesi'nin Alternatif Turizm Kaynakları <i>Alternative Tourism Resources of Alanya.....</i>	1
Döndü ÜÇEÇAM KARAGEL, Hulusi KARAGEL: Kadirli İlçesi'nde Yaylacılık Faaliyetleri <i>The Transhumance Activities in the County of Kadirli.....</i>	29
Vedat ÇALIŞKAN: Çanakkale İlindeki Bitkisel Kaynaklı Sağlık Risklerinin Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Health Risks Caused by Plants in Çanakkale Province.....</i>	55
Esen DURMUŞ: Tunceli İlinde Hayvancılık <i>Stockbreeding in Tunceli Province.....</i>	83
Muzaffer ÖZDEMİR, Cengiz AKBULAK, İl Hülya YILDIRIM: Görüntü Farkı Alma Metodu ve Beklenti Maksimizasyonu Algoritması ile Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Orman Alanlarındaki Mekansal Değişimin Analizi <i>Analysis of the Spatial Changes of Forest Areas in the Gelibolu Peninsula Historical National Park through Image Difference Method and Expectation - Maximization Algorithm.....</i>	115
Emre ÖZŞAHİN: Komşu Akarsu Havzalarının Morfometrik Analizi: Sarıköy ve Kocakıran Dereleri Üzerine Temel Bir Çalışma (Gönen Havzası, Güney Marmara) <i>Morphometric Analysis of Neighbour River Basins: A Key Study on Sarıköy and Kocakıran Streams (Gönen Basin, South of Marmara).....</i>	139

Dil ve Edebiyat / Language and Literature

Hakan YEKBAŞ: Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları <i>Some Folk Beliefs of Classical Turkish Poetry.....</i>	155
Biröl İPEK: Divânü Lûgâti't-Türk'te Başta Kullanılan Kuvvetlendirme Edatları <i>Intensiv Particles Used at the Beginning of Sentences in Divânü Lûgâti't-Türk.....</i>	185
Fatih ARSLAN: Anakronist (Anachronist) Dünyayı Yeniden Yorumlamada Tanzimat↔ Sanat↔İnsan Algılaması <i>Comprehension of Tanzimat (Administrative Reforms) Art and the Humor to Reinterpret the Anachronist World.....</i>	203
Mehmet ULUCAN: Necâti Bey'in Şiirlerinde Korku <i>Fear in Necâti Bey's Poems.....</i>	211

Eğitim Bilimleri / Education Sciences

- Hüseyin Hüsnü BAHAR, Kübra SAYAR, Adem BAŞIBÜYÜK:** İlköğretim Öğrencilerinin Kroki Okuma Becerilerinin İncelenmesi (Erzincan Örneği)
The Study of Sketch Map Reading Skills of the Students in Primary School (Erzincan Sample)..... 229
- Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ, Elif CÜRO:** Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Öğrencileri Toplumsal Yaşama Hazırlamada Etkililik Düzeyine İlişkin Öğretmen Görüşleri (Diyarbakır İli Örneği)
An Assessment of Teachers' Opinions on the Effectiveness Level of Social Studies Curriculum in Preparing the Students for the Social Life (Case of Diyarbakır City)..... 247
- Mukadder Boydak ÖZAN, A. Zülfü TÜRKÖĞLU, Gönül ŞENER:** Okul Yöneticilerinin Sergiledikleri Demokratik Tutum ve Davranışlarının Öğretmenlerin Motivasyonuna Etkisi
The Effect of Democratic Attitude and Behaviors of School Managers on the Motivation of Teachers..... 275

İktisadi ve İdari Bilimler / Economics and Administrative Sciences

- Esmâ Ülkü KAYA, Muhammet DÜŞÜKCAN:** İhracatçı Kobi'lerin Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerine Bakışlarını Değerleme: Elazığ İlinde Bir Uygulama
Assessment of Views to Social Responsibility Activities of The Exporting SMEs: A Study in Elazığ City..... 295
- Gamze Ayça KAYA:** Hedef Maliyetleme
Target Costing..... 313
- Fahri TÜRK:** Boris Yeltsin Dönemi'nde Rus-Alman İlişkileri [1992-2000] Kültür ve Ekonomi
Russian-German Relations in the Era of Boris Yeltsin [1992-2000] Culture and Economy..... 333
- Arzu ÇAKINBERK:** Stratejik İttifaklarda Risk Faktörleri ve Risk Yönetimi
Risk Factors and Risk Management in Strategic Alliances..... 353

İletişim / Communication

- Mustafa YAĞBASAN:** Kültürlerarası Etkileşim Bağlamında Türkçe ve Yunanca'daki Ortak Sözcüklerin Değerlendirilmesi
The Evaluation of the Joint Vocabulary in Turkish and Greek in Point of the Cross-Cultural Interaction..... 367

Sosyoloji / Sociology

- Süheyla ÜNAL, Zeynep ELYAS, Yaşar KAYA, Cemal ÖZCAN:** Sağlık Personelinin Beyin Ölümü ve Organ Bağışıyla İlgili İnanç ve Tutumları
Beliefs and Attitudes of Medical Personnel on Brain Death and Organ Donation..... 389

Tarih / History

- Songül ÇOLAK:** Kethüdâ Mehmed Said Efendi'nin Karadeniz Boğaz Yamaklarının İsyanına Dair Notları
Notes of Kethüdâ Mehmed Said Efendi About Black Sea Passage Rebellion..... 401
- Feyzullah EZER:** 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri
Effects of 1929 World Economic Crisis on Turkey..... 427
- Ömer Osman UMAR:** Milli Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası
Atatürk's Middle East Politic in the Period of the National Struggle..... 443
- Numan Durak AKSOY:** Ana Hatlarıyla Selçuklu'dan Cumhuriyet'e Eğitim-Öğretimde Kurumsal Değişim
An Outline of Institutional Change in Education from Seljuk Era to Republican Era..... 471
- Sevim ERDEM:** 1786-1789 (H.1200-1203) Tarihli 65 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili Tanıtımı ve Fihristi
Dated as 1786-1789 (H. 1200-1203), The Introduction and Catalog of Adana Şer'iyye Register Numbered 65..... 489
- Makale Yazım Kuralları/ Writing Instructions for Papers.....** 515

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 20, Sayı: 1, Sayfa: 155-184 , ELAZIĞ-2010

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE BAZI HALK İNANIŞLARI

Some Folk Beliefs of Classical Turkish Poetry

Hakan YEKBAŞ *

ÖZET

Halk kültürü ve yaşamı, klasik Türk edebiyatının önemli kaynaklarından. Bu bakımdan divan şâirleri de temsilcisi oldukları toplumun kültürel değerlerini şiirlerinde başarıyla kullanmıştır. Özellikle halk kültürünün önemli unsurlarından biri olan halk inanışlarından, klasik Türk şiirinde yararlanılmıştır. 16. yüzyıl klasik Türk şiiri de bu bakımdan zengin bir edebî geleneğe sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, divan şâirleri, 16. yüzyıl, halk kültürü, halk inanışları.

ABSTRACT

Folk culture and way of life is among the important sources of the classical Turkish literature. In this context, in their poetry divan poets successfully used the culturel values of society they represented. Classical Turkish poetry particularly made use of folk beliefs which is one of the important elements of folk culture. In this point of view, 16. century's classical Turkish poetry has rich literary customs.

Key Words: Classical Turkish poetry, 16. century, divan poets, folk culture, folk beliefs.

* Türk Dili Okutmanı, Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili Bölümü, Sivas; hakyek@gmail.com

Giriş

Bir edebî eser ne kadar ferdî olursa olsun yine de bir sosyal ve kültürel tarafı vardır. Her edebî eserde hem içinden çıktığı milletin kültürünü, hem de onu meydana getiren şahsın dünyasını görmek mümkündür. Bu bağlamda edebî eserin ortaya çıkışında şâirin kendi dünyasına ait unsurların yanında yaşadığı toplumun yaşamına ait birçok kültürel unsur da etkili olmaktadır. Bu kültürel unsurlar bütün milletlerde bir sözlü geleneğe dayanır. Bu sözlü gelenek zamanla yazılı edebiyata kaynaklık eder ve yazılı edebiyatın önemli kaynaklarından biri haline gelir. Bu nedenle bir toplumun yazılı edebiyatında o toplumun kültürüne ait unsurların bulunması kaçınılmazdır. İçinde yaşadığı toplumun kültürüyle şekillenen şâirler ve yazarlar da ister istemez temsilcisi oldukları toplumun deyimlerine, atasözlerine, geleneklerine, inanışlarına kısacası yaşam şekline ait her unsuru eserlerinde kullanacaklardır.

Klasik Türk Edebiyatı da doğduğu ve geliştiği coğrafyanın çok dinli, çok dilli, çok kültürlü yaşam anlayışından kaynaklanan eskilerin deyimiyle nev'i şahsına münhasır bir edebî geleneğe sahiptir. Klasik Türk şiirinin kaynağında farklı inanışlar ve kültürler olmasına rağmen felsefesini ve dünya görüşünü şekillendiren en önemli kaynaklardan biri de hiç şüphesiz içinden çıktığı halk kültürüdür. Halkın günlük yaşamının birer tezahürü olan gelenekler, inanışlar, atasözleri, deyimler, merasimler vs. doğal olarak klasik şiirimizin de en önemli kaynaklarından biri olmuştur. Agah Sırrı Levend'in ifade ettiği gibi; “Doğal olarak herhangi bir edebiyatın –ne kadar mücerret olursa olsun- bulunduğu devrin hayatını aksettirmemesi kâbil değildir.” (1984: 259).

Walter Andrews'un ifadesiyle; “Gerçek hayatla hiçbir ilgisi olmamak şöyle dursun, çok büyük bir ihtimalle, kendini üreten kültürün ve toplumun hayatıyla her türlü alışverişi...” (2000: 32) gerçekleştiren klasik şiirimiz, yaşadığı dönemde içinde bulunduğu toplumun kültürünü yansıtmaya bakımdan önemlidir. Osmanlı toplum hayatına ait kültürel ve folklorik pek çok unsurun etrafında oluşan klasik Türk şiiri de bu yönüyle değerlendirilmelidir. Klasik edebiyatımıza ait metinler incelenirken özellikle halk kültürüne ait unsurların değerlendirilmesi, devamlı olarak halktan kopuk ve soyut olmakla suçlanan bu edebiyatın doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması için önemlidir.

Klasik Türk edebiyatına içinden çıktığı toplumun kültürel unsurlarını yansıtan bir edebî gelenek olarak bakıldığında kültür tarihimiz açısından önemli bir kaynak olduğu da görülecektir. Cem Dilçin bu gerçeği şöyle ifade eder: “XIII. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyılın sonlarına kadar yaşamış olan divan şiiri, kapsadığı uzun zaman dilimi dikkate alındığında, Türk kültürü açısından çok zengin bir kaynak oluşturmaktadır.” (1999: 618).

Bu yüzden Osmanlı toplumunun âdet, usûl ve gelenekleri ile günlük hayata ait birçok unsuru anlamak için klasik edebiyatımıza farklı açılardan yaklaşmak faydalı olacaktır.

Bu bağlamda klasik Türk edebiyatının halk kültürüne olan ilgisini gösteren en belirgin örneklerden biri de halk inanışlardır. İnanış ile inanç kavramlarını bir arada kullanan Pertev Naili Boratav, halk inanışlarını; “...belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarının gerektirdiğinde yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla...” oluşan bir kavram olarak açıklamaktadır (1973: 8). İnanış kavramına karşılık *inanç* terimini kullanan İsmet Zeki Eyüboğlu, inancın; bir kimsenin günlük yaşamını, davranışlarını etkileyen, başkalarından öğrenme yoluyla kazanılan düşünce varlığı olduğunu söyler (1974: 17). Bu tanımlardan yola çıkıldığında inanış ile inancın eş anlamlı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Hilmi Ziya Ülken ise halk inançlarının önemli bir kısmının eski çağlardan ve başka kültürlerden gelen unsurlar olduğunu belirttikten sonra inanışların Türk kültürü ve folkloru ile bütünleşmiş olduğunu belirtir (1974: 35). Halk inanışlarının bu bağlamda genellikle eski geleneklerin ve diğer inanç sistemlerinin bir uzantısı olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Bu anlayışın bir sonucu olarak halk inanışları; *bâtıl itikat*, *bâtıl inanış*, *yanlış inanış*, *boş inanış* ve *hurafe* gibi kavramlarla da ifade edilmektedir.

Türk kültüründe önemli bir yeri bulunan halk inanışlarının etkilerini yaşadığımız sosyal hayatın yanı sıra edebî eserler de de görmekteyiz. Klasik şiirimiz de içinden çıktığı toplumun inanışlarını yansıtmaları bakımından önemli bir kültür kaynağıdır. Halk inanışları az veya çok, klasik şiirimizin yaşadığı her asırda divan şairleri tarafından önemli bir malzeme olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan özellikle 16. yüzyıl klasik Türk şiiri zengin sayılabilecek bir içeriğe sahiptir. Bu bağlamda 16. asırda yaşayan Amri (Çavuşoğlu 1979), Bâkî (Küçük 1994), Fuzûlî (Akyüz vd. 2000), Cafer Çelebi (Erünsal 1983), Cinânî (Okuyucu 1994), Hayretî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1981), Nev’î (Tulum, Tanyeri 1977), İshak Çelebi (Çavuşoğlu, Tanyeri 1990), Helâkî (Çavuşoğlu 1982), Ravzî (Aydemir 2007), Rûhî (Ak 2001), Süheylî (Harmancı 2007), Vasfî (Çavuşoğlu 1980), Yahyâ Bey (Çavuşoğlu 1977) ve Zâtî’nin (Tarlan 1967, Tarlan 1970, Çavuşoğlu, Tanyeri 1987) şiirlerinden seçtiğimiz örnek beyitlerden yola çıkarak divan şâirlerinin halk inanışlarını nasıl kullandıklarını göstermeye çalışacağız.

16. Yüzyıl Klasik Türk Şiiri ve Halk İnanışları

16. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin gelişme ve yükselmesine paralel olarak klasik edebiyatımız da gerek şiir tekniğiyle gerekse şiir geleneği ve sanatıyla en olgun ve parlak dönemlerini yaşamıştır. Osmanlı Devleti içinde farklı coğrafyalarda yaşayan kültürlerin

kaynaşmasından ortaya çıkan ve genel anlamda Türk-İslam kültürü olarak nitelendirilen yaşam biçimi, birçok yönüyle divan şâirlerini de etkilemiştir. Bu etkilenmenin doğal sonucu olarak halk kültürüne ait birçok inanış divan şairlerinin ilgisini çekmiştir.

Günümüzde halk biliminin ilgilendiği halk inanışları konusunun klasik edebiyatımızdaki yansımalarının tespit edilmesi, klasik şiirimizin halk kültüründen uzak olmadığını göstermesi bakımından da önemlidir. Bu bakımdan klasik Türk şiirini içinden çıktığı toplumun kültürünü ve inanışlarını yansıtan bir anlayışla incelemek gerekir.

Hazinelerle İlgili İnanışlar

Hazine-Virâne

Klasik Türk şiirinde şâirler, duygularını aktarırken her türlü malzemeyi hiç çekinmeden kullanmayı kendilerine düstur edinmişlerdir. Yaşadıkları coğrafyanın binlerce yıllık bilgi ve kültür birikimine ait her türlü maddî ve manevî olguyu şiirin ve geleneğin estetiği içinde dış dünyaya aktaran divan şâirleri, halk inanışlarına da edebî bir hassasiyetle yaklaşmışlardır. Örneğin aşağıdaki beyitte;

Gönlümi yıkma hayâlün tahtıdur cânâ didüm

Didi olur meskeni gencînenün vîrâneler

Zâtî (Tarlan 1967: 138)

Gencsin ey pîr olası yık cefâ bünyâdını

Gönlüne gir 'âşıkun gencün yiri vîrânedür

Zâtî (Tarlan 1967: 383)

diyen Zâtî, yaşadığı döneme ait bir inanıştan bahseder. Bilindiği gibi eskiden banka, emniyet sandığı gibi kurumlar yoktu. Bu yüzden insanlar hırsızlığa ve yağmaya karşı paralarını bir çömlek veya tencere içine koyup bir yere gömerlermiş (Onay 2000: 165). Gömdükleri yerler de genelde harâbe, virâne yerler olurmuş. Bu sûretle hazinelerini kimsenin ele geçirmemesini sağlamaya çalışırlarmış. Zâtî de yukarıdaki beyitlerde bu inanışa gönderme yapmaktadır.

Klasik edebiyatımızın köşe taşlarından biri olan Fuzûlî de hazinelerin harâbe yerlere gömülmesi inanışına şiirlerinde yer vermiştir. Fuzûlî, hazinesini gömecek bir harâbe yer bulamamaktan şikâyetçi olmaktadır:

Bulunmaz bu ma'mûrede bir harâbe

Defin olmağa genc-i dînâr ü dirhem

Fuzûlî (Akyüz vd. 2000: 94)

16. yüzyılın önemli şâirlerinden biri olan Hayretî ise, gerçek aşkı arayanlara

“*Nasılki hazineler vîrânelerde bulunur, sen de gerçek aşkı istiyorsan bir vîrâneye benzeyen kalbine bak.*” demek sûretiyle hazinelerin vîrâneliklerde bulunduğu hatırlatır:

Var yüri ey ‘ışk-ı hâlis isteyen kalbünde bul
Gel gel ey genc-i firâvân arayan vîrâna sor

Hayretî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1981: 203)

Aynı inancı başka beyitlerde de tekrarlayan şâir, aşk hazinesinin vîrâne gönlünde yer ettiğini ifade eder:

‘İşk gencînesine mesken olupdur gönlüm
Künc-i gamda görünür gerçi ki vîrân-şekil

Hayretî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1981: 289)

Helâkî de, diğer divan şâirlerinin yaptığı gibi gönlünü bir harâbeye benzetir:
Ol tıfl gamın gönül unut kim
Bu genc bizüm harâba sığmaz
Helâkî (Çavuşoğlu 1982: 102)

Yahyâ Bey de gönlünü, aşk hazinesinin bulunduğu bir vîrâneye benzeterek bu inanişe göndermede bulunur. Bu göndermelerde sevgili, sevgilinin hayâli ve aşk gibi kavramlar, âşğın gönlünde yatan bir hazineye benzetilmektedir:

Bende-i ‘ışk oldugumçün hâtırum yıksan n’ola
Pâdişâhum gizlü genc olduğu yir vîrân olur

Yahyâ Bey (Çavuşoğlu 1977: 358)

Seng-i cevri ile harâb eyle saray-ı tenüni
Gizlü genc ol yüri vîrânede kıl meskenüni

Yahyâ Bey (Çavuşoğlu 1977:574)

Hazine-Tılsım

Eskiden insanlar, hazinelerinin korunması ve kimsenin çalmaya teşebbüs etmemesi için bir tılsım yaptırıyorlarmış. Tılsım olarak da çoğunlukla hazinelerin bekçisi olduğuna inanılan yılan kullanılmış. Halk inanışlarına göre yılan definelerin bekçisi sayılmaktadır (Boratav 1973: 75). Nev’î; sevgilinin saçlarını yılan, saçlarının dolandığı belini hazineye, sevgilinin saçlarına meftûn gönlünü de vîrâneye benzeterek hazinelerin vîrânelerde bulunuşunu ve tılsım olarak başında bir yılanın beklemesi inancına telmihte bulunmaktadır:

N’ola zülf olsa miyânunda miyânun dilde
Genc olur mâra vatan mesken olur gence harâb

Nev’î (Tulum, Tanyeri 1977: 243)

Cinânî ve Hayretî de hazinelerin başında yılan bulunmasına telmihte bulunurlar.

Cinânî sevgilinin belini bir hazineye, belindeki kemeri de tıpkı bir hazinenin çevresinde kıvrılmış yatan yılan benzetir. Hayretî ise rakîbi, hazinelerin başında bekçilik yaptığına inanılan yılan benzetmektedir. Tabî burada bahsedilen hazîne, sevgilinin güzelliğidir:

Miyânunda degül zerrîn-kemer mâr-ı dü-serdür kim

Tılsım ile o genc-i hüsnün olmuşdur nigeh-bânı

Cinânî (Okuyucu 1994: 606)

Sen ‘ayn-ı bâli hıfz ide ejder gibi rakîb

Gönlüm evi benüm ola vîrân unutma hâ

Hayretî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1981: 141)

Yukarıda daha önce ifade ettiğimiz gibi eskiden hazinelerin kolayca bulunmaması için tılsım yapılmış. Boratav, tılsımı; “...*define gibi gizli şeyler bulmayı, kapalı yerleri, örneğin saray, mağara kapılarını açmayı sağlayan ve ancak ehlinin bildiği sözleri ya da kullandığı araçları gösterir.*” (1973: 148) şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda tılsım, hazinelerin ayrılmaz bir parçasıdır:

Geldükçe tîri dilde batar nâ-bedîd olur

Gûyâ ki bir tılsım ile konmuş defînedür

Helâkî (Çavuşoğlu 1982: 96)

Hazineleri koruması amacıyla tılsım olarak değişik şeyler kullanılabilir. Bunlardan biri de definelerin gizlenmesi ve ele geçirilmesini önlemek için kılıçların tılsım olarak kullanılmasıdır (Boratav 1973: 85). Kılıçların hazineleri korumak amacıyla tılsım olarak kullanılmasını Dede Korkut Hikâyeleri’nden “*Basat Depegözi Öldürdüğü Boyı Beyan eder*” başlıklı hikâyede de görürüz. Basat, Tepegöz’ün hazinelerinin bulunduğu mağaraya girince devamlı olarak inip çıkan kılıçları görür. Bu olay hikâyede şöyle anlatılmaktadır: “*Depegöz eydür: Sana ölüm yogımış. Şol magarayı gördün mi? Basat eydür: Gördüm. Eydür: Anda iki kılıç var, biri kınlu biri kinsuz. Ol kinsuz keser menüm başumu. Var getir menüm başumu kes, dedi. Basat magara kapusına vardı. Gördü bir kinsuz kılıç turmaz ener çıkar. Basat eydür: Men muna bî-tekellüf yapışmayam, deyüp gendü kılıcın çıhardı, tutdı. İki pâre bölđi. Vardı bir ağaç getürđi, kılıca tutdı. Anı dahı iki pâre eyledi. Pes, yayını eline aldı, ohıla ol kılıç asılan zencîri vurdu. Kılıç yere düşđi, gömildi.*” (Özçelik 2005:781-782).

Yahyâ Bey, bir kılıca benzettiği sevgilinin iki kaşını, güzellik hazinesinin tılsımı olarak tasavvur ederek bu inanişî dile getirmektedir:

Ne hikmetdür bu kim ol nev-cuvânun genc-i hüsninde
Sanasın iki şemşîr-i tılsım olmuş iki kaşı

Yahyâ Bey (Çavuşoğlu 1977: 573)

Hayretî de aynı inanışa telmihte bulunarak kılıçların tıpkı yılanlar gibi hazinelerin korunması için kullanılan bir tılsım olduğunu söyler:

Üstine dîn düşmanı kâfirlerin odlar saçar
Sanki dîn gencînesi hıfzına ejderdür kılıç

Hayretî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1981: 33)

Tılsımı bozmak ve hazineyi bu sayede ele geçirmek için bazen bir yazı, bazen bir büyü, bazen de bir dua kullanılırdı. Bunlardan en etkilisi de “*ism-i a’zam*” duasını okumaktı. Çünkü bu dua, Allah’ın en büyük ismidir. Allah’ın Kur’an-ı Kerîm’de geçen 99 isminden yani “*Esmâ-i Hüsnâ*”dan ayrı olarak var olduğuna inanılan en etkili ve en büyük adına *ism-i a’zam* denmektedir (Pala 2003: 252). Dolayısıyla *ism-i a’zam* bilen her duası kabul edilirmiş. Klasik Türk edebiyatında “*Bel’am-ı Bâûr, Hârût ve Mârut, Hz. Süleymân ve Âsaf*” bu duayı okumak suretiyle imkânsız gibi görünen birçok şeyi gerçekleştirmişlerdir. Bu duayı bilen bir kişi hazineleri koruyan tılsımları da bozabilecektir. Aşağıdaki beyitte Fuzûlî, *ism-i a’zam* okumak sûretiyle hazinelerdeki tılsımın bozulacağını söylemektedir:

Tılsım-ı genc için bin *ism-i a’zam* yâd tuttun tut
Tılsımı sındırıp genci bulup ismi unuttun tut

Fuzûlî (Akyüz vd. 2000: 152)

Tılsımları bozmak için bazen de halkın *velî, ermiş, evliyâ* olduğuna inandığı kişilerin duası istenir. Rûhî, bu kişilerin bir yılan benzeyen nefis tılsımını bozdukları için *velî* olduklarını söyleyerek bu inanışa da bir gönderme yapar:

Nefs ejderi kim genc-i dilün oldı tılsımı
Her kim o tılsımı bozabildiye velîdür

Rûhî (Ak 2001: 426)

Perilerle İlgili İnanışlar

Virânelikler ve harâbe yerler sadece hazinelere ev sahipliği yapmazlar. Halk inanışlarına göre bu gibi yerlerin bir diğer özelliği de pek tekin olmamasından dolayı doğüstü bazı varlıklara özellikle perilere mesken olmalarıdır (Özkan 2007: 430). Yalnız burada şunu ifade etmeliyiz ki halk kültüründe peri ve cin çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Boratav 1973: 91). Klasik Türk şiirinde ise peri; insanlarla ünsiyete gelmemesi, herkesin gözüne görünmemesi, son derece güzel oluşları, insanları

kendilerine âşık edip bağlamaları ve bu yüzden divane olmalarına sebep olmaları, çeşitli sûretlere girebilmeleri, çeşme, pınar ve hamam gibi yerleri mesken tutmaları yüzünden sevgiliye benzetilir (Tolasa 2001: 54).

Yahyâ Bey de vîrâneliklerde sadece hazinelerin bulunmadığı aynı zamanda perilerin de bulunduğu inancını hatırlatarak sevgilinin yerinin âşığın gönlü olduğunu ifade eder:

Gizlü genc oldı hayâlün dil-i vîrânemde
Ey perî âdem olana bu yiter vuslat ise

Yahyâ Bey (Çavuşoğlu 1977: 521)

Halk kültüründeki perilerin ıssız ve تنها yerlerde bulunduğu inancına (Çobanoğlu 2003: 104) gönderme yapan Zâtî, Mecnûn'un Leylâ'yı çöllerde aramasına şaşkırmamak gerektiğini söyler:

Tağda ararsa Leylîyi Mecnûn 'aceb midür
Zîrâ ıssız mahaller olur mesken-i perî

Zâtî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1987: 417)

Periler, harâbelikler dışında özellikle değirmenler, hamamlar, mezarlıklar, köy odaları ve büyük ağaçların altında da görünürler (Boratav 1973: 92). Zâtî, sevgilinin hamamda olmasına bu inanışa gönderme yaparak telmihte bulunur:

Ey gönül dirlir perî'nün meskeni hammâm olur
Yiridir ben de perî dirsem eger ol âfete

Zâtî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1987: 273)

İshak Çelebî, perilerin hamam kalabalıkken ortaya çıkmadığını, çoğunlukla hamam تنها olduğunda göründüklerini söyler. Zaten perinin dolayısıyla sevgilinin özelliklerinden biri de herkesin gözüne görünmemesidir. İshak Çelebî, bu inanışa aşağıdaki iki beyitte de değinir:

Hammâm halvet idi hemân ol perî idi
Nâzüklük ile sîneye çekdüm inen güzel

İshâk Çelebi (Çavuşoğlu, Tanyeri 1990: 221)

Seher vaktinde rindâne Vefâ hammâmına düşsek
Hemân tenhâca halvetde ben olsam ol perî olsa

İshâk Çelebi (Çavuşoğlu, Tanyeri 1990: 268)

16. yüzyılın büyük şâiri Fuzûlî, müstezâtında perilerin virânelerde ve çeşme başlarında da görülebileceğini söyler. Aşağıdaki beyit, perilerin sadece virânelerde ve hamamlarda değil çeşme başlarında da olabileceği şeklindeki halk inanışını hatırlatır:

Sen tek perînin menzili vîrâne gerektir
Yâ çeşmeler üstü
Gönlüm kimi vîrâne vü gözüm dü bulağa
Kon ey perî-peyker

Fuzûlî (Akyüz vd. 2000: 280)

Yahyâ Bey de Fuzûlî gibi perilerin çeşme kenarlarında görülebileceği inancına telmihte bulunur:

Çıkmaz ey Yahyâ gözümde nakş-ı tasvîr-i nigâr
Ol perî bu çeşmesârı cilvegâh itmiş gibi

Yahyâ Bey (Çavuşoğlu 1977: 551)

Perilerle ilgili bir diğer inanişâ göre de eskiden bazı insanlar, bir daire çizip içinde bazı dualar (özellikle esma-i hüsnanın tamamını veya bir kısmını) okumak suretiyle birtakım hayaller, periler, cinler göreceklere sanırlarmış (Onay 2000: 195). Zâtî, periye benzettiği sevgilisini görmek için böyle bir yola başvurduğunu ve buna rağmen sevgilisini göremezse bunun şaşılacak bir durum olmadığını söylemektedir:

Riyâzetler çeküp esmâ okursın görmek istersin
Görünmezse sana Zâtî ‘acebdür ol perî-peyker

Zâtî (Tarlan 1967: 284)

Zâtî, aynı zamanda rakîbi de bir cine, şeytana benzeterek âşıkların ondan korunmak için dâire çizdiklerini ifade eder:

Ey perî gâyetde korkarlar rakîb-i dîvden
Dâyire çizdikleri her dem budur ‘âşıklarun

Zâtî (Tarlan 1970: 248)

Helâkî de periye benzeyen sevgilinin her ne kadar sihre başvursa da bir dâireye benzettiği gönlüne gelmeyeceğini söyleyerek bu inanişâ telmihte bulunur:

Da’vet itme gönül ol hûr-ı perî-zâdı ko kim
Uğramaz dâyireye her niçe teshîr itdüm

Helâkî (Çavuşoğlu 1982: 142)

Perilerin bir diğer özelliği de kendilerini kızdıran kişileri çarpmaları, bağlamaları veya farklı şekilde cezalandırmalarıdır (Çobanoğlu 2003: 78). Halk arasında *çarpılma* olarak nitelendirilen olay sonucunda çarpılmaya uğrayan insanın ağzı gözü eğilir, kişi konuşamaz hâle gelir. Çarpılmanın halk inançlarına göre tek nedeni ise yapılmaması gereken bir işin, bir eylemin yapılması, söylenmemesi gereken bir sözün söylenmesidir (Eyüboğlu 1974: 93).

Yahyâ Bey, ayın hilal şeklinde olmasını, periye benzeyen sevgilinin onu

çarpmasına bağlayarak hüsn-i ta'lîl yapar. Periye benzeyen sevgili aya görünmüştür, bunun sonucunda ayın benzi korkudan sararmış, günler geçtikçe de yüzü eğilmeye başlamıştır. Aşağıdaki beyitte de ay, sevgilinin yüzünün güzelliğine karşı kendi güzelliğini ileri sürünce çarpılmıştır. Yani yapmaması gereken bir şeyi yaptığı için bir periye benzeyen sevgili tarafından cezalandırılmıştır:

Görindün ana garrâlandügiyçün ey perî benzer
Sarardı benzi günden güne oldı rûy-ı mâh egri
Yahyâ Bey (Çavuşoğlu 1977: 570)

Zâtî, bu inanışa sevgilinin güzelliğine gönderme yaparak telmihte bulunur. Şâir, periye benzeyen sevgiliyi ansızın karşısında görünce ağzının eğildiğini söyler:

Âdem oldur toğrusını söyleye nâ-geh seni
Göricek ağzum eğildi ey perî-zâdum benüm

Zâtî (Tarlan 1970: 393)

Halk inanışlarına göre perileri görenler sadece çarpılmazlar, bazen de akıllarını yitirerek divane olurlar. Zâten halk arasında dîvânelere “*peri tutmuş, perilenmiş*” de denilir (Çavuşoğlu 2001: 110). Klasik şiirimizde bir peri gibi güzel olan sevgiliye âşık olanların sonu da ya aklını kaybedip dîvâne olmaktır ya da hastalanıp yataklara düşerek aşk acısı çekmektir. Yahyâ Bey, sevgiliye gönül verdiği için beri dîvâne olup dağlara düştüğünü söylerken dîvânelerin تنها yerlerde ve dağlarda dolaştıklarına da telmihte bulunur:

Her bir perî-hisâle gönül virme gel berü
Dîvâne olma tağlara düşme tuman gibi
Yahyâ Bey (Çavuşoğlu 1977: 131)

Fuzûlî ise aynı inanışa, bir periye benzeyen sevgili yüzünden dîvâne olduğunu bu yüzden ayağından ve boynundan zincirlendiğini söylerek göndermede bulunur. Bu beyitten o dönemde delilerin zincire vurulduğu da ortaya çıkmaktadır:

Geh ayağı bağlı geh boynu nedendir bilmezem
Bir perî aşkında olmuştur meger dîvâne şem‘
Fuzûlî (Akyüz vd. 2000: 200)

Delilerle İlgili İnanışlar

Deli-Bahar

Klasik Türk edebiyatında dîvânelerle veya delilerle ilgili farklı inanışlara da yer verilmiştir. Bu bağlamda delilerin bazı tabiat olaylarından olumsuz anlamda etkilendikleri de klasik Türk şiirinde anlatılır. Bu tabiat olaylarından biri de bahar aylarının gelişyle

birlikte delilerin iyice azdığı yönündeki inanıştır. Bilindiği gibi mevsim değişiklikleri insanları hem fizikî hem de rûhî yönden etkilemektedir. Bu bilimsel gerçek, klasik edebiyatta özellikle ilkbaharla ilgili bazı halk inanışlarıyla birlikte karşımıza çıkar. Özellikle bahar aylarında kan dolaşımının hızlanmasından dolayı delilerin cinneti artarmış (Onay 2000: 112). Hayretî de baharın gelişiyile dîvâne olduğunu söyleyerek bu inanişâ telmihte bulunur. Hayretî'ye göre bahar mevsimi cünûn zamanıdır. Şâir, bir diğere beyitte ise dîvânelerin yırtık giysilerle dolaştıklarını söyleyerek dönemin sosyal yaşamına ait bir sahneyi gözler önüne sermektedir:

Geldi eyyâm-ı cünûn irişdi fasl-ı nev-bahâr

Bî-karâr oldu yine dîvâne dillerden karâr

Hayretî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1981: 50)

Fasl-ı güldür gül gibi çâk eyle gel ten cübbesin

Mevsim-i dîvânelikdür pîrehenden geç gönül

Hayretî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1981: 291)

Ravzî ise sünbüllerin, menekşelerin açılması ve bağların, bahçelerin baharla birlikte ortaya çıkmasıyla insanın aklını kaybetmemesinin mümkün olmadığını ifade eder:

Sümbül benefşe açıla zeyn ola bâğ u râğ

‘Âkil midür şu kimse ki dîvâne olmaya

Ravzî (Aydemir 2007: 251)

Delilerle ilgili inanışlardan yola çıkan divan şâirleri, sevgilinin güzellik unsurlarını kullanarak bahar şeklinde hayâl edilen sevgilinin âşıklarını deli ettiklerini de dile getirmişlerdir (Göre 2007: 294). Buna göre Hayretî, kendisinin dîvâne olmasının kınanmamasını istemektedir. Çünkü hem âşık olmuştur, hem de bahar gelmiştir:

‘Ayb eylemenüz Hayretî dîvâne olursa

Hem tâze bahâr oldu hem oldu yeni ‘âşık

Hayretî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1981: 252)

Hayretî bir başka beytinde ise delilerin zincirlenmesi geleneğine işaret ederek kendisini baharla birlikte sevgilinin saçlarına gönlünden bağlanmış bir dîvâneye benzetmektedir:

Ruhların devrinde bend oldu saçun zencîrine

Nevbahâr içre yine dîvâne düşdi gönlümüz

Hayretî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1981: 223)

Deli-Ay

Halk inanışlarına göre dîvânelerin etkilendikleri tabiat olaylarından biri de yeni ayın görünmesidir. Bunun sonucunda dîvânelikleri daha da artarmış (Çelebioğlu 1998: 680). Buna göre sevgilinin güzellik unsurlarını (zülf, ebrû, rûy gibi) gören âşğın dîvâneliği daha da artar. Yahyâ Bey de sevgilinin yanağı üzerine dökülen saçlarının şeklen yeni aya benzemesinden dolayı dîvâne olduğunu ifade eder:

Âdemi dîvâne eyler bâğda zülf-i niğâr
Kalmadı mâh-ı neve zerre kadarca ihtiyâc

Yahyâ Bey (Çavuşoğlu 1977: 304)

Yine halk inanışlarına göre baharın gelişiyile iyice azan dîvâneleri yola getirmek için uygulanan yöntemlerden biri de onları akarsu başına götürüp suyu seyrettirmektir (Onay 2000: 113). Hayretî de bu inanışa telmihte bulunarak akarsu kenarlarının dîvânelere hoş geldiğini söylemektedir:

Gözlerim yaşı oluptur gönlümün eglencesi
Hoş gelir dîvâneye gâyet kenâr-ı cûybâr

Hayretî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1981: 52)

Benzer bir şekilde Yahyâ Bey de bu inanışa telmih de bulunur. Yahyâ Bey, aşağıdaki beyitte baharın gelişiyile dîvâneliğin arttığını, dîvânelerin tenhâ yerlerde dolaştığını ve akarsular vasıtasıyla cinnetlerinin önüne geçilmeye çalışıldığını anlatmaktadır:

Yolum pâk itmek istersen akar sular gibi
Nev-bahâr oldu yûri dîvâne ol tenhâya kaç

Yahyâ Bey (Çavuşoğlu 1977: 305)

Muska, Büyü, Dua ve Nazarla İlgili İnanışlar

Eskiden özellikle “*muska, hamâyil, nüsha, bâzûbend, yafta, hâmi, hırz, ta ’vîz, vefk*” gibi değişik isimlerle anılan ve insanların iyi veya kötü niyetlerini gerçekleştirmek amacıyla kullandıkları araçlar oldukça yaygındı. Boratav, halk arasında büyü için kullanılan araçların; esmâ, dualar, rakamlar, türlü remiz veya resimler gibi “yazı” türünden olabileceği gibi yenilen, içilen, yakılan, bağlanan veya dikilebilen, gömülen, düğüm atılabilen eşyalar da olabileceğini ifade eder (1973: 132). Günümüzde de yaygın olan büyü, muska, nazar, tılsım gibi halk inanışları, klasik Türk edebiyatında değişik açılardan ele alınmıştır. Bâkî, bâdem üstüne yazılan nüshaların özellikle sıtmaya karşı koruyucu özelliği olduğunu söyleyerek muskaların şifâ kaynağı olduğu inancını anlatmaktadır:

Nüşha yazdırsa ‘aceb olmaya bâdâm üzre
Teb-i hicrâna ilâc eylemek ister hâtem
Bâkî (Küçük 1994: 45)

Muskaların insanları çeşitli hastalıklara karşı koruduğu hatta tedavi edici olduğuna dâir halk inanışını Zâtî’de de görmekteyiz. Bu inanışa göre muskanın yazısı suda eritilip içilirse ateşli hastalıklara özellikle sıtmaya karşı etkili bir yöntem olacaktır (Serdaroğlu 2006: 261). Bu inanıştan hareketle Zâtî, aşk sıtmasına tutulan kişilere muskanın ezilip suyunun içilmesinin bile kâr etmeyeceğini söyler:

Hummâ-yı ‘ışka nüsha yûri kâr eylemez
Ey bana nüsha yazan anun iç suyunu ez

Zâtî (Tarlan 1970: 25)

Muskalar, sadece hastalıklara karşı kullanılmaz. Muskaların insanların başına gelebilecek kazalardan ve belalardan koruduğuna da inanılırdı. Eskiden muskalar, özellikle cin, şeytan gibi doğaüstü varlıklara karşı etkili bir koruma yöntemi olarak kullanılmış. Rakîbi bir şeytana benzeten Cinânî, bu inanışa telmihte bulunur:

Dîv-i rakîbe mâni’ olur hırz-ı cân imiş
N’ola takılsa yanına yârün hamâ’ili

Cinânî (Okuyucu 1994: 594)

Fuzûlî, bugün de çok yaygın olarak kullanılan ve bir çeşit muska sayılan cevşenin koruyucu özelliğine vurgu yapar. Eskiden insanlar özellikle savaşlarda kılıç, ok ve kurşun gibi şeylerden korunmak için cevşen, hamâ’il ve bâzûbend gibi muskalar taşırlardı. Fakat Fuzûlî, söz konusu olan sevgilinin bakış okları ise tıpkı alinyazısı gibi bundan kaçılmayacağını ifade eder:

Câna cismim ol hadeng-i gamzeden olmaz penâh
Hiç cevşen kimseni tîr-i kazâdan saklamaz

Fuzûlî (Akyüz vd. 2000: 183)

Savaşlarda korunmak için kullanılan bir diğer yol da kılıç duasıdır. “*Duâ-yı seyf*” denilen bu duâ, kılıçların daha keskin olmasını ve kılıç darbelerinden korunmayı sağladığı gibi daha çok düşman öldürmek için de kullanılmış. Kılıç duası, klasik Türk şiirinde çoğunlukla bakışın bir kılıca benzetilmesinden dolayı sevgilinin güzellik unsurları ile birlikte kullanılır. Cafer Çelebi ve Helâkî’nin beyitlerinden o dönemde kılıç duasının özellikle korunma amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır:

Türk-i çeşmi üzre hırz için du’â-yı seyfi-veş
Gamzesi tîğinden ol yârün hamâ’il var idi

Ca’fer Çelebi (Erünsal 1983: 453)

Ol nev-bahâr-ı hüsne hazân irmesün diyü
Sûsen du'â-yı seyf ile hırzü'l-emân okur

Helâkî (Çavuşoğlu 1982: 70)

İnsanların başlarına kötü bir olay gelmemesi için kullandığı bir diğer dua çeşidi ise ism-i a'zam duasıdır. Yukarıda daha önce de ifade ettiğimiz gibi ism-i a'zam duasını okuyanların her isteği kabul edilirmiş. Bu inanişe göre ism-i a'zam duası aynı zamanda insanları koruyucu bir özelliğe de sahiptir. Zâtî, bu duayı okuduğu için şeytandan korkmadığını, ism-i a'zamin kendisini düşmanlarından koruyacağını söylemektedir:

Anma adum Zâtî düşmandan hazer kıl didi döst
İsm-i a'zam okıyan insâna şeytândan ne bâk

Zâtî (Tarlan 1970: 297)

Bilindiği gibi klasik şiirimizde göz, cezbedici olması nedeniyle âşığı, sevgiliye bağlayan bir güzellik unsuru olarak ele alınır. Bu yüzden de çoğu zaman “*câdu, sâhir, hileci, sehâr, zâlim, fitneci, nergis...*” gibi vasıflarla anılır. Halk arasında da nazar deyince ilk olarak “kem göz” tabiri akla gelmektedir. Eskiden kem gözlerden korunmak için kurşun döktürmek, sadaka vermek, tuzu başından çevirip ateşe atmak, okutup üfletmek gibi yöntemlerin yanısıra muska takmak yoluna gidilirdi (Kazan 2005: 170). Bu inanış gereği nazardan korunmak için hamâ'il, muska veya mavi boncuk takılmış (Eyüboğlu 1974: 96). Bâkî de sevgilinin annesinin sevgiliyi nazardan korumak için boynuna bir çeşit muska olan hamâil taktığını söyleyerek bu uygulamaya telmihte bulunmaktadır.

Taķınur göz degmesün diyü hamâ'il boynına
Sakınur yavuz nazardan neylesün anacığı

Bâkî (Küçük 1994: 431)

Bâkî, Cafer Çelebi, Hayretî ve Zâtî'nin aşağıdaki beyitlerinden o dönemde muskalar yazılırken müşg kullanıldığını anlamaktayız. Bu sayede muskaların daha etkili olacağına ve özellikle başkalarını tesir altına alıp onların sevgisinin daha kolay kazanılacağına inanılmış. Halk arasında “*şirinlik muskası*” denilen bu nüshalar divan şairleri tarafından sevgilinin güzellik unsurlarından olan saç, hat, gerden ile birlikte kullanılmıştır:

Yazdurup müşg ile boynına hamâ'il takdı
Kendüye itmek için halkı musahhar sünbül

Bâkî (Küçük 1994: 62)

Ol dehânı pisteye cânlar müsahhar olmağa
Hattı şîrinlik yazar müşk ile 'unnâb üstine

Ca'fer Çelebi (Erünsal 1983: 40)

Kes rakîbün boynına salma siyeh sünbüllerün
Gerden-i kâfirde bu miskîn hamâyil olmasun

Hayretî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1981: 372)

Hatt-ı yâkûtun senün şîrîn mücerreb nüshadur
Kand-i nâba müşğ ile yazıldı hırz-ı cân için

Zâtî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1987: 121)

Falla İlgili İnanışlar

İnsanların eskiden beri gelecekte olacaklar hakkındaki merakı zamanla birçok fal çeşidinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yüzden insanlar; rüzgârdan, kuşların uçuşundan, ötüşünden anlam çıkarmaya, kendi gövdesindeki istemsiz hareketleri iyiye ya da kötüye yormaya başlamışlardır (Sezer 1998: 9). Bunun sonucunda da yıldız falı, el falı, kâğıt falı, iç organlar falı, kuş falı, kum falı, zar falı, ateş falı, su falı, ihtilac, çay ve kahve falı gibi birçok fal çeşidi ortaya çıkmıştır (Aydın 1995: 135). Zamanla bu fal çeşitlerinden yola çıkarak fal-nâmeler de yazılmıştır.¹

Osmanlı toplumunda kullanılan fal çeşitlerinden biri de kitap falıdır. Bunun için de özellikle Kur'an-ı Kerîm, Hâfız Divanı, Mesnevi-i Şerîf gibi İslam dünyasında yaygın olarak okunan kitaplar kullanılmaktaydı. Bu kitaplar arasında Kur'an-ı Kerîm'in önemli bir yeri vardır. Çünkü yukarıda sayılan kitaplar arasında en muteber olanı hiç şüphesiz Kur'an'dır (Temizkan 2007: 74).

Eskiden Kur'an falına bakılırken değişik usuller uygulanırdı. Bu uygulamalarda genelde fala bakan kişi önce abdest alır, bazı dualar okur, sonra da Kur'an'dan rastgele bir sayfa açardı. Sağ taraftan baştan üç satır okur ve buna göre bir mana çıkarılırdı (Abdülaziz Bey 1995: 364). Bu konudaki bazı uygulamalarda ise sağdaki sayfanın yedinci satırının başındaki harfe bakılırdı (Sezer 1998: 19). Sonra da o harfle başlayan ayet okunmakta ve ayetin anlamı doğrultusunda bir sonuca varılmaktaydı (Temizkan 2007: 74).

Divan şâirleri özellikle Kur'an falı yoluyla sevgilinin güzelliğine göndermede bulunmuşlardır. Hat kelimesinin ayva tüyü anlamından başka yazı anlamına gelmesinden yola çıkan divan şâirleri, sevgilinin yüzünü bir mushafa yani Kur'an'a benzetirler. Dolayısıyla sevgilinin yüzünü gören divan şâiri, bir anlamda Kur'an falına da bakmış

¹ Fal ve çeşitleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk.: AKSOYAK, İsmail Hakkı (2004), *Kefeli Hüseyin-Râz-nâme*, Harvard: Journal of Turkish Studies, Volume XIII.; "DUVARCI, Ayşe (1993), *Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser Risale-i Falname li Ca'fer-i Sâdık ve Tefe'ülname*, Ankara: KBY.; "ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1951), "*Falnâme*", İstanbul: İÜ Yay.

olacaktır. Zâtî, sevgilinin yüzüne baktıktan sonra falının “ferhunde” yani uğurlu olduğunu söyler:

Mushaf-ı hüsnün bu gün keşf eyledün yüz şevk ile
Ey kamer-tal’at yine ferhunde-fâl itdün beni

Zâtî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1987: 313)

Nev’î’nin Kur’an falından ise “lâ” çıkmıştır. “lâ” Arapçada olumsuzluk edatı olarak kullanıldığı için anlamı da olumsuzdur. Beyitte geçen bir diğer olumsuzluk edatı “nefy” de falın pek olumlu anlama gelmediğini gösteren başka bir ipucudur. Zaten Kur’an fallarında “lâ” genelde iyi bir fal sayılmamaktadır (Temizkan 2007: 73, Sezer 1988: 24).

Fâl ettim idi mushaf-ı hüsninde geldi “lâ”
Bildim ki ‘aşkın etse gerek nefy-i mâsivâ

Nev’î (Tulum, Tanyeri 1977: 592)

Ravzî’nin baktığı Kur’an falı da olumsuz çıkmıştır. Kur’an falında “seyf âyeti” geldiğini söyleyen şâir, bunun sonucunda şehâdetinin yakın olduğunu söylemektedir. Aslında Ravzî’nin falı her hâlükârda olumsuz çıkacaktır. Çünkü klasik Türk edebiyatındaki telakkiye göre âşğın sonu genelde ölümdür. Fakat aşk uğruna öldükleri için divan şâirleri kendilerini aşk şehidi sayarlar. Ravzî de bu telakkiye gönderme yapmak sûretiyle fal inanişına telmihte bulunur:

Tefe’ül eyleyüp açdum nigârün mushaf-ı ‘ışkun
Revân seyf âyeti geldi tarîkumda şehâdet var

Ravzî (Aydemir 2007: 292)

Bâkî ise sevgilinin yüzünü bir güzellik kitabına benzetmektedir. Şâir, sevgilinin yüzündeki örtüyü açıp yüzünü görünce falının uğurlu olduğunu ifade etmektedir:

Cemâl-i ‘âlem-ârâsından ol mâhun nikâb açdum
‘Aceb ferhunde geldi fâl-i ahvâlüm kitâb açdum

Bâkî (Küçük 1994: 298)

Türk toplumunda kullanılan bir diğer fal türü de ayna falıdır. Türklerin İslam’ı kabul etmelerinden önceki toplum hayatında önemli bir yere sahip olan Şamanlar, özellikle aynalara bakarak gelecekte haber verirlerdi (Boratav 1973: 123). Osmanlı toplumunda ise bazı büyücüler, küre şeklindeki aynalara bakarak kehânette bulunurlarmış (Pala 2003: 57). Fuzûlî de aynalar vasıtasıyla fala bakma inanişına, sevgilinin yüzünün güzelliğine gönderme yaparak telmihte bulunmuştur:

Adın etmiş gün alıp bir ‘aks mir’ât-ı felek
Subh gösterdükde sen ruhsâr-ı ferruh-fâlini

Fuzûlî (Akyüz vd. 2000: 276)

Gelecekte haber verdiğini iddia eden kâhinlerin veya münecimlerin başvurdukları yöntemlerden biri de suya bir damla zeytin yağı damlatıp damlanın aldığı şekle göre yorum yapmaktı (Uraz ? : 244). Bâzen de bir kabın içine konulmuş suya bakılarak davet sözleri tekrarlanır ve bu yolla cinler çağrılmış. Daha sonra da merak edilen konular sorularak cinlerden cevapları istenirmiş (Boratav 1973: 123). Süheylî de bir münecime gitmiş ve ondan suya bakarak sevgilinin yerini öğrenmek istemiştir:

Kandadur ol mâh-ı burc-ı evc-i hüsnün menzili
Bir haber vir iy münecim bana lutf it suya bak

Süheylî (Harmancı 2007: 316)

Bir başka fal çeşidi olan yıldız falına göre ise yıldızların birbirine yaklaşmaları ve uzaklaşmaları veya bir burçta birleşmelerinden anlamlar çıkarılırdı. Eskiden yıldızların dünyada olanlar, bitenler üzerinde etkileri olduğu gibi insanların talihleri üzerinde de etkili olduğuna inanılmış (Uraz ? : 34). Bu inanışa göre herkesin gökte bir yıldızı vardır ve kaderi bu yıldızın ay, gezegenler, burçlar vb. gök cisimleriyle olan durumlarına göre değişirdi (Şentürk 1994: 150). Bu yüzden insanlar, doğdukları andan itibaren bir yıldızın tesirinde olduklarına inanırlardı. Uğurlu bir yıldızın tesirinde doğanlar “*yıldızı yüksek, yıldızı parlak*”, uğursuz bir yıldızın tesirinde doğanlar ise “*yıldızı düşkün*” olarak ifade edilirdi (Deniz 1992: 109).

Klasik Türk şiirinde ise yıldız falı yorumlanırken sonuç olumlu ise “*ferhunde, ferruh, sa’id, beşâret, hüsn...*”, olumsuz ise “*yıldızı düşük, yıldızı düşkün, yıldızı yok*” gibi ifadeler kullanılır. Süheylî de yıldız falına baktırmış ve münecim ona falının uğurlu olmadığını söylemiştir:

Kevkeb-i bahtum görüp cânâ münecimler didi
Yok beşâret tâli’ünde fâl bir yüzden dahı

Süheylî (Harmancı 2007: 409)

Divan şâirleri fallı ilgili inanışlara gönderme yaparken bazen de ihtilâcdan bahsederler. Günümüzde bile hâlâ kalıntıları koruyan bu fal türü, insan vücûdundaki bazı organların istek dışında oynamasından (göz segirmesi vb.) yola çıkarak yapılan yorumlara dayanırdı (Sezer 1998: 12). İnsanlar yüzyıllar boyunca organlarının istem dışı hareketlerinin bir olmuşu, bir olanı ya da bir olacağı haber verdiğine inanmışlardır (Boratav 1973: 31)

Zâtî’ye ait aşağıdaki beyitten o dönemde sînenin seğirmesinin olumlu bir işaret olduğu inanışının yaygın olduğu görülmektedir:

Sîne segrür sehm irür gâlib kemân-ı yârdan
İhtilâcum Zâtîyâ devlet nişânın depredür

Zâtî (Tarlan 1967: 444)

Vücuttaki bir diğer istemsiz hareketlerden olan kulak çınlaması veya kulağın kızarması da halk arasında farklı şekillerde yorumlanmıştır. Buna göre eğer birinin kulağı çınlarsa veya birden kızarırsa uzaktaki birisi onun hakkında konuşuyor şeklinde bir inanış vardır (Boratav 1973: 31). Anadolu’da hâlen yaygın olan bu inanışa divan şâirleri de şiirlerinde yer vermiştir. Zâtî, sevgilinin arkasından konuştuğunu, yüzünün kızarmasından ve kulağının çınlamasından anlamıştır:

Cân nakdini çaldurdugumı andı meger yâr
Yüzüm kızuban çınladı def gibi kulagum
Zâtî (Tarlan 1970: 428)

Tabiat Olaylarıyla İlgili İnanışlar

Ay

Eskiden gök cisimlerinin hareketlerine ve meteorolojik olayların gelişimine bağlı olarak da geleceğe dönük kehânetlerde bulunulmuştur. Temelde tabiat olaylarından hareketle yapılan bu kehânetler, insanların günlük hayatında belirleyici bir role sahiptir. İnsanoğlunun tabiat olaylarına olan bu merakı, zamanla tabiat olaylarını kullanarak gelecekte haber verme konusunda farklı bir yöntem oluşturmasına sebep olmuştur ki buna da “melheme” adı verilmiştir (Boyraz 2206: 3). Türk edebiyatındaki melhemeler hakkında en kapsamlı araştırmayı yapan Şeref Boyraz, melhemelerin işlevlerinden bahsederken şöyle demektedir: “*Melhemeler, yazıya geçirilmiş olmanın verdiği avantajla bugün hâlâ yaşatılan kimi inanışların eski şekillerini ve toplumsal değişim nedeniyle artık ihtiyaç duyulmayan ve bu yüzden de unutilan bazı pratik ve inanışları bünyesinde barındırmaktadır.*” (2006: 104). Kanaatimize göre gerçekten de melhemelerin yansıttığı halk inanışları günümüzde de kısmen de olsa etkisini sürdürmektedir.

İçinde yaşadığı toplumun inanışlarından haberdâr olan hatta bizzat kendisi de bunlara inanan divan şâirleri de şiirlerinde melhemelerdeki halk inanışlarından birçoğuna yer vermişlerdir. Bunlardan biri de ayla ilgili inanışlardır. Bugün bile Anadolu’da ayın doğuşu, büyüüp küçülmesi, batışı birtakım olaylarla, oluşumlarla bağlantılı sayılır (Eyüboğlu 1974: 39).

Eskiden insanlar yolculuğa çıkacaklarında ayın hareketlerine ve konumuna göre hareket ederlermiş. Bu konuda oluşan halk inanışlarına göre ay, akrep burcunda iken sefere çıkılması doğru değildir (Çelebioğlu1998: 679). Aşağıdaki beyitte Zâtî, bu inanışa göndermede bulunarak rakîbi, akrebe benzetir ve ay gibi güzel sevgilinin menziline rakibe doğru olmamasını ister. Çünkü ay, eğer akrebin menziline girerse bu uğursuzluktur. Hele ki Zâtî için daha büyük bir uğursuzluktur. Şâir, aşağıdaki beyitte aynı

zamanda daha önce yukarıda ifade ettiğimiz ayın delileri daha da azdırdığı inancına da telmihte bulunmaktadır:

Rakîb ile seni görse olur Zâtî deli ey meh
Sefer câ'iz degül mâhun olıcak menzili 'akreb

Zâtî (Tarlan 1967: 55)

Ayın ve güneşin tutulması da çeşitli inanışlara kaynaklık etmiştir. Şamanlar ay ve güneş tutulmasının sebebi olarak kötü ruhların yaptıkları mücadeleyi kazanarak güneş ve ayı karanlıklar âlemine attıklarına inanırlarmış (Uraz ? : 31). Bunun sonucunda Türklerin eski dini olan Şamanizm'den bu yana ay tutulmasının bazı olumlu ve olumsuz tesirlerinin olacağına inanılmıştır. Halk kültüründe yıl içinde ay tutulmasının aylara göre olumlu ve olumsuz tesirlerinin neler olduğu melhemelerde anlatılmıştır (Boyras 2006: 130-133).

Klasik edebiyatımızda ise ay tutulmasının daha çok menfî yönü üzerinde durulmuştur. Ay tutulmasına şeytanların veya bir ejderhanın sebep olduğunu düşünen insanlar, onu kurtarmak için teneke çalmak, tasları veya madenî kapları birbirine vurmak gibi yöntemlere başvururlardı (Çelebioğlu 1998: 679-680). Halk arasındaki bu uygulamaya gönderme yapan Zâtî, sevgilinin yüzünü ayva tüyelerinin kaplamasını, ay tutulmasına teşbih etmektedir.

Ayla ilgili bir diğer inanış da ayın ketene tesir ederek onun süratle çürümesine, parça parça olacağına sebep olacağıdır. Rûhî, ayın keteni çürütmesiyle ilgili bu inanışa telmihte bulunur:

Ketân mehtâbdan bin pâre olurken ne hikmetdür
Cemâl-i pâkine tâkat getürmek şâh düstûrı

Rûhî (Ak 2001: 1032)

Yağmurlu Hava

Halk arasındaki tabiat olayları ile ilgili inanışlardan biri de yağmurlu havanın uyku getireceği inancıdır (Onay 2000: 457). Bu inanış kimi şairler tarafından değişik tasavvurlarla dile getirilmiştir. Bâkî, Sultan Süleyman Han için yazdığı kasidenin bir beytinde, padişahın cömertliğini yağmura benzeterek bundan dolayı halkın rahat olduğunu ve sıkıntıları olmadığını için uyuduklarını söylemektedir:

Halk râhatda sehâb-ı keremün feyzinden
Belî uyhu getürür tab'a hevâ-yı bârân

Bâkî (Küçük 1994: 9)

Helâkî de yağmur yağdığında insanların uykuya meyilli olduğuna dair inanışa telmihte bulunur:

Umaram kim tîr-bârân-ı gamunla cân virem
Hâb nûşîn olur ol sâ'atde kim bârân olur
Helâkî (Çavuşoğlu 1982: 78)

Hayvanlarla İlgili İnanışlar

Yılan

Divan şâirleri, tabiat olaylarının yanısıra tabiatta yaşayan diğer canlılarla ilgili halk inanışlarına da yer vermişlerdir. Özellikle hayvanlarla ilgili inanışlar bunların başında gelmektedir.

Bu hayvanların başında yılan gelmektedir. Yukarıda daha önce yılanla ilgili olarak hazinelerin koruyucusu olarak bahsedilmişti. Yılan-hazine ilişkisi dışında da halk arasında yılanlarla ilgili olarak farklı inanışlar mevcuttur. Bunlardan biri de yılanın ayağını gören kimsenin dualarının kabul edileceği inancıdır. Bu inanışın kaynağında Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten kovuluşunda yılanın da payı olması yatmaktadır. İnanışa göre yılan, deve gibi dört ayaklı güzel bir hayvanmış. Cennetten kovulan şeytanın tekrar cennete girmesi için yardımcı olunca Allah tarafından cezalandırılarak ayakları kesilmiş (Aydemir 1996: 24). Bu inanıştan yola çıkarak yılanın ayağını gören kişinin ölünce cennete gideceğine, dualarının kabul edileceğine veya sultan olacağına inanılmıştır (Onay 2000: 462).

Zâtî, sevgilinin ayva tüylerini kapatan zülfünü yılanı, ayva tüylerini ise yılanın ayaklarına benzetmektedir:

Zülfün altında gelür bir gün hatun didüm ana
Ol yılan ayağıdır anı gören sultân olur

Zâtî (Tarlan 1967: 381)

Yılanla ilgili bir diğer inanışa göre ise yılanın, zümrütten kaçtığı inanışdır. Buna göre zümrüt yılanın gözlerini kör edermiş (Olgun 1995: 77). Rakîbi bir yılanı benzeten Zâtî de bu inanışa aşağıdaki beyitlerinde telmihte bulunmuştur:

Sînemde yine körlüğüne mâr rakîbün
Bir nice zümürüd kodı ahcârı habîbün

Zâtî (Tarlan 1970: 313)

Darb-ı sengün zer-i rûyumda zümürüd koyalı
Kalmadı mâr rakîbün görececek gözi beni

Zâtî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1987: 324)

Karınca

Türk-İslam kültüründe karınca bereketin ve rızkın sembolü sayılmıştır. Buna rağmen karıncayla ilgili olumsuz halk inanışları da mevcuttur. Halk arasında “*Karıncanın kanatlanması zevâlinin yakın olduğuna delâlet eder.*” (Onay 2000: 283) inancından olsa gerek karıncanın kanatlanması uğursuzluk sayılmıştır:

Sanma ki sana tîri dilâ kol kanad ola

Bir mûr kim kanatlana Tanrı belâ virür

Zâtî (Tarlan 1967: 295)

Güvercin

Halk arasında kuşlarla ilgili inanışlar da yaygındır. Divan şâirleri kuşlardan özellikle güvercinle ilgili olan inanışlardan sıkça bahseder. Güvercinlerle ilgili inanışlardan biri de “*Kebûterân-ı Harem*” denen ve Ka’benin çevresinde yaşayan, Ka’be’nin üstüne asla konmayan güvercinlerle ilgilidir (Ceylan 2007: 108). İnanışa göre Ka’be’nin üzerinde bir hava akımı vardır. Bunun yüzünden hiçbir kuş Ka’be’ye konamaz. Güvercinlerin Ka’be’ye konmamasına Fuzûlî, Nev’î ve Zâtî, aşağıdaki beyitlerde işaret etmektedir:

Kuş uçmaz gökde âhumdan kebûter Ka’beye konmaz

Kim ilte bilmezsin mektûbümü senden yana kıblem

Zâtî (Tarlan 1970: 459)

Gönül kebûterini Ka’be-i harîmünden

Uçursa seng-i cefâ ile dest-i nâ-mahrem

Nev’î (Tulum, Tanyeri 1977: 109)

Âşyân tâ ravza-i kûyunda tuttu murg-ı dil

Geçti tavâf-ı Ka’beden uçmağa pervâ etmedi

Fuzûlî (Akyüz vd. 2000: 268)

Hümâ

Halk arasında devlet kuşu olarak nitelendirilen hüma da klasik Türk edebiyatında çeşitli yönleriyle konu olmuştur. Hüma, klasik Türk şiirinde Kaf Dağı’nda yaşaması, kemikle beslenmesi, ayaklarının olmaması, yükseklerde uçması, talih, naz ve istigmanın simgesi olması, asla yakalanamaması gibi özellikleriyle zikredilir. İnanışlara bahis konusu olan bir diğer özelliği ise hümanın gölgesi kimin üzerine düşerse o kişinin talihinin açılacağı veya sultan olacağıdır (Ceylan 2007: 121). Murat Uraz, “Türk Mitolojisi” adlı eserinde bu inanışın kaynağını şöyle açıklamaktadır: “*Zamanın birinde, bir devlete bir baş seçmek istemişler. Bu kuş insanların toplu bulunduğu yerde*

uçurulmuş. Kimin başına konarsa onu devlet reisi yapacaklarını kararlaştırmışlar. Uçan kuş gitmiş, bir adamın başına konmuş. Bunu Devletin başına getirmişler. Bu sebeple Huma kuşuna (Devlet Kuşu) da denilmiştir.” (Uraz ? : 157-158).

Klasik şiirimizde bir hüma gibi ulaşılamaz olan sevgilinin gölgesinde olmak en büyük talihdir, saltanatdır. Bu tasavvurdan yola çıkan Ca’fer Çelebi, İshak Çelebi, Bâkî ve Süheylî de bu inanişâ telmihte bulunmuşlardır:

Hakkâ ki sâyesinde birer pâdişâh idük
Mülk-i cihânda bilmemişüz ol hümâyimiş

Ca’fer Çelebi (Erünsal 1983: 180)

Yüzünde hâlünü mülk-i cemâle şâh itdi
Senün hümâ saçunun sâye-i hümâyûnı

İshak Çelebi (Çavuşoğlu, Tanyeri 1990: 312)

Zülf-i siyâhı sâye-i perr-i hümâ imiş
İklîm-i hüsne anun için pâdişâ imiş

Bâkî (Küçük 1994: 234)

Bir hümâsın her kime kim sâye salsa pertevün
Tâli’i olur hümâyûn başına devlet konar

Süheylî (Harmancı 2007: 113)

Şeytanla İlgili İnanışlar

Klasik şiirimizde şeytanla ilgili halk inanişlarına da yer verilmiştir. Halk arasında şeytanla ilgili olarak ölümü yakın insanların başında su ile bekleyerek imanını almaya çalıştığına inanılır. Bilindiği gibi ölümcül bir hastanın içinin hararetinden dolayı dudakları kurur. Dolayısıyla hastaya sık sık su içirilir. Eğer hasta su içemeyecek durumdaysa dudakları pamukla ıslatılır. İşte ölüm anındaki tüm bu uygulamalar, şeytanın insanın son nefesinde onun susuzluğundan faydalanarak su teklif ettiği ve bu şekilde imanını almak istediği inancından kaynaklanmaktadır. (Pala 2003: 445). Bu sebepten dolayı hastanın başında devamlı olarak su bulundurulur ve bir yakını tarafından devamlı olarak su içirilir.

Rûhî, sevgilinin arkasından söylenen sözlerin doğru olmadığını söylerken bu davranışı şeytanın, insanların imanını almak için su teklif etmesine teşbih eder:

Yâr için bârid söz anmış müdde’î gûş eylemen
Hastaya su ‘arz ider iblîs îmân almada

Rûhî (Ak 2001: 982)

Aynı inanişâ Ravzî de rakîbi şeytana benzetmek suretiyle telmihte bulunmaktadır:

Söyleşürken yâr ile nâ-geh çıkagelse rakîb
Gûyiyâ îmânım almak kasdına şeytân gelür

Ravzî (Aydemir 2007: 345)

Vasfî de sevdiğini elinden almak isteyenleri şeytana benzetir. Nasıl şeytan imanı almak için gelirse başkaları da sevdiğini elinden almak istemektedir. Dolayısıyla beyitten anlaşılacağı gibi âşğın imanı da sevgilidir:

Cüdâ görüp beni ağyâr yârum almağ istermiş
Îlâhî sakla şeytândan ölüm vaktinde îmânım

Vasfî (Çavuşoğlu 1980: 99)

Halk arasında ıslık çalmanın uğursuzluk getireceği inancı bulunmaktadır. ıslık çalınınca şeytanların oraya toplanacağına, ıslığın şeytanı çağıran bir araç olduğuna inanılır. Ravzî ıslık çalmanın şeytanın dostu, arkadaşı olacağını; çünkü ıslıkla birlikte şeytanın geleceğini söylemektedir:

Her kim ki dise bunda düdükler ise mizmâr
Şeytân olur elbetde anun yâr u refikî

Ravzî (Aydemir 2007: 152)

Şihâbî “*Yaz geceleri gökten düşen parlak alevlerdir.*” şeklinde tanımlayan A. Talat Onay, halk arasında şihâbın; meleklerin semâya gelip gizli haberler çalmak için yaklaşan şeytanı kovalamak için kullandıkları bir kırbaç olarak tasavvur edildiğini belirtir (2000: 428). Süheylî de rakîbi, sevgilinin eşğinden kovalamasını, meleklerin şeytanı şihâbla taşıyarak kovalamasına teşbih etmektedir:

Şerâr-ı âh ile sürdük rakîbi âsitânından
Şeyâtîni felekde recm iden gûyâ şihâbüz biz

Süheylî (Harmancı 2007: 296)

Âhir Zaman ve Kıyametle İlgili İnanışlar

Eski astroloji bilgilerine göre her gezegenin biner yıllık bir devri olduğuna inanılırdı. Bu inanişâ göre; Zühâl, Mirrih, Müşterî, Şems, Zühre ve Utarid dönemlerini tamamlamış, şu anda içinde bulunduğumuz devr-i kamer yani ayın devri gelmiştir. Bu devir Hz. Muhammed’in dünyaya gelişiyle başlamıştır. Bu devrin sonunda da kıyamet kopacaktır. Âhir zaman da denilen bu devirde inanişlara göre fitne de artacaktır. Klasik Türk şiirinde bu yüzden ay ile fitne veya fitne-i âhir zaman birlikte kullanılmıştır (Çelebioğlu 1998: 682, Pala 2003: 53).

‘Amrî de bu inanişâ gönderme yaparak devr-i kamerin fitne ve fesat zamanı olduğunu ifade eder:

Ter müşğ ile yazmış yüzün üstine hatt-ı ‘anberîn
Devr-i kamerde fitne-i âhir zamân virmiş sana
‘Amrî (Çavuşoğlu 1979: 37)

Klasik Türk şiirinde bu inanışa gönderme yapılırken sevgilinin güzellik unsurları kullanılır. Bilindiği gibi sevgilinin yüzü veya yanağı parlaklığından ve güzelliğinden dolayı bir aya benzetilir. Sevgilinin yüzünde beliren ayva tüyelerinin ise yüzde fitne çıkardığı tasavvur edilir. Dolayısıyla klasik şiirimizde devr-i kamerden ve fitneden bahsedildiğinde ay ve hat birlikte zikredilir. Ca’fer Çelebi, Nev’î ve Süheylî’ye ait aşağıdaki beyitlerde sevgilinin güzellik unsurları olan yanak ve hatın, devr-i kamerle ilgili olan inanışlarla birlikte tasavvur edildiğini görmekteyiz:

Hatun çü Ca’ferün ey meh günin siyâh itdi
Didüm ki fitne-i âhir zamân imiş bildük
Ca’fer Çelebi (Erünsal 1983: 299)

Hüsn âhır oldı gird-i hadinde belürdi hat
Devr-i kamerde fitne-i âhir zamânı gör
Nev’î (Tulum, Tanyeri 1977: 268)

Süheylî gitmedi kaldı ruhında hâl-i ‘anber-bû
Kamer devrinde zâhir fitne-i âhir zemân gitmez
Süheylî (Harmancı 2007: 293)

Kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkacaklarına inanılan Ye’cûc ile Me’cûc kavmi de eski Türk şiirinde konu edinilmiştir. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyelerini Ye’cûc kavminin askerlerine benzeten İshâk Çelebî, bunların âhir zamanın fitneleri olduğunu ifade eder:

Rîze-i mülk-i Hitâ mı bu hat-ı ‘anber-feşân
Leşker-i Ye’cûc mı yâ fitne-i âhir zamân
İshâk Çelebi (Çavuşoğlu, Tanyeri 1990: 259)

Bir hadîs-i şerife dayanan inanışa göre ise kıyamet, cuma günü kopacaktır. Hz. Peygamber, Cuma gününün özelliklerinden bahsettiği bir hadîsinde “*Üzerine güneş doğan en hayırlı gün cumâ günüdür. Âdem o gün yaratıldı; o gün cennete konuldu ve o gün cennetden çıkarıldı. Kıyâmet de ancak cumâ günü kopacaktır.*” (Davudoğlu 1977: 2384) diye buyurmaktadır:

Zâtî bu inanışı, sevgilinin boyuyla ilişkilendirerek “*serv, kâmet, râst*” kavramlarına anlam ilişkisi kurmak sûretiyle ifade etmektedir. Çünkü sevgili yürüyünce fitne kopar, kıyamet olur:

‘Âlemi itdi helâk ol serv-kâmet cum’a gün
Râst dirler bu sözi kopar kıyâmet cum’a gün

Zâtî (Çavuşoğlu, Tanyeri 1987: 103)

Ravzî aynı inanışa telmihte bulunurken kıyamet esnasında tekbîr getirilmesi gerektiği inanışına da vurgu yapar:

Çün ikâmet okıdı hep turdı ayağ üzre halk
Pes kıyâmet şüphesiz bildüm ki kopar Cum’a gün

Ravzî (Aydemir 2007: 404)

Cinânî, sevgilinin yürüyüşüyle birlikte kıyametin kopacağını zanneden âşıkların tekbir getirdiklerini söyleyerek yaşadığı dönemdeki halk inanışına telmihte bulunmuştur:

Gelüp bin nâz ile refâre ‘arz-ı kâmet itdükçe
Gören tekbîr idüp tahsîn ider ol serv-i âzâde

Cinânî (Okuyucu 1994: 585)

Bâkî, sevgilinin bedeninde hiç kıl bulunmayışını, kıyamette hiç gece olmayacağı inancından hareketle açıklamıştır:

Nola mûdan eser olmasa hîç ol serv-şâmetde
Şeb olmaz hep ser-â-ser rûz olur dirler kıyâmetde

Bâkî (Küçük 1994: 451)

Kadir Gecesiyle İlgili İnanışlar

Klasik Türk edebiyatında kutsal gecelere ait inanışlardan da bahsedilir. Özellikle Kadir gecesine ait inanışlar, klasik şiirimizde sıkça bahis konusu olmuştur. Bunlardan en önemlisi ise bu gece boyunca bütün kâinatın sükûnet içinde olacağıdır. Halk inanışlarına göre Kadir gecesinde ağaçlar secde eder, sular da akamaz dururmuş. (Onay 2000: 270). Zâtî’ye ait aşağıdaki beyitlerde de bu inanışın tezahürlerini açıkça görmekteyiz:

Eglen sevâd-ı şî’rüm ile gitme çağ çağ
Ey mâh kadr gicesi akar sular turur

Zâtî (Tarlan 1967: 208)

Serv-i surâhî itmez idi secde gâlibâ
Bu gice Kadr gicesi olmasa ey nigâr

Zâtî (Tarlan 1967: 452)

Meleklerle İlgili İnanışlar

Klasik Türk edebiyatının temel kaynaklarından olan din, aynı zamanda bazı halk inanışlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kaynağı bir hadîs-i şerîfe dayandırılan bir halk inanışına göre köpeğin bulunduğu yere meleklerin giremeyeceği söylenir. Bu inanışla ilgili hadîs, Sahîh-i Buhârî’de şöyle geçmektedir: “*İçinde kelb ve (canlı hayvan)*

sûreti bulunan eve (rahmet) melekler(i) girmez!" (Zebîdî 1983: 157) Tâbiî bu inanışın temelinde köpeğin İslam dininde necis bir havyan sayılması yatmaktadır. Bu örnek bizlere bazı halk inanışlarının dinî kökenli olabileceğini de göstermektedir.

Rûhî, sevgiliyi bir meleğe, rakîbi ise bir köpeğe benzetmek sûretiyle sevgilinin rakîbin evine gitmesine şaşırılmaktadır. Çünkü sevgilinin (melek), rakîbin (köpek) bulunduğu yere girmesi mümkün değildir:

Gitdügi hâne-i ağıyâra ‘acebdür yârün

Seg olan hâneye girmez bu meseldür ki melek

Rûhî (Ak 2001: 726)

İsimlerle İlgili İnanışlar

Klasik şiirimizde isimlerle ilgili inanışlara da yer verilmiştir. Her toplumda farklı bir geleneğe sahip olan ad koymanın, Türk kültüründe kişiliği belirleyen bir özellik olarak da karşımıza çıktığını görmekteyiz. Eskilerin deyimiyle *ismiyle müsemma olma* yani isminin anlamına uygun bir kişiliğe sahip olması şeklinde nitelendirilen bu gelenek, halk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden çocuklara, büyük işlerle, yiğitliği ve büyük başarıları ile ün salmış bir kişinin adını vermek bir gelenek olmuştur. Bu sayede adın asıl sahibinin niteliklerinin adla birlikte yeni sahibine de geçeceğine inanılmış (Boratav 1973: 109).

Âdem kelimesini “*insanoğlu, adam*” ve ilk peygamber, ilk insan Hz. Âdem anlamında tevriyeli olarak kullanan İshak Çelebi, bu inanıştan hareketle cennete gitmek isteyenlerin Âdem adını kullanmalarını tembihlemektedir:

Riyâz-ı huld ise maksûdun isme meşgûl ol

Eger ki âdem isen bulasın müsemma’yı

İshâk Çelebi (Çavuşoğlu, Tanyeri 1990: 332)

Aynı inanışa Cinânî de telmihte bulunmaktadır. Şâir, beytin ikinci mısrasında isimlerin insanların kişiliğinde etkili olduğunu açıkça belirtmektedir:

N’ola ‘âbid olup bir iki gün meyl-i salâh itsek

Olur te’sîri her ismün müsemmasında sultânüm

Cinânî (Okuyucu 1994: 544)

Yahyâ Bey aşağıdaki beyitte, isimlerle ilgili olarak farklı bir inanışa yer vermiştir. Bu inanışa göre isimler veya lakaplar gökten inmiştir. Muhtemelen bu inanış, Kur’an’da geçen “*Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti...*” (Kur’ân-ı Kerîm, 2/31) âyetine dayanmaktadır. Halkın çocuklara isim verirken Kur’an’a başvurması da bu inanışa kaynaklık etmiş olabilir. Çünkü Kur’an, Allah katından inmiştir. Dolayısıyla isimler de

göklerden inmiştir. Bu inanışa divan şâirleri değişik vesilelerle telmihte bulunmuşlardır.

İshâk Çelebi, göz yaşlarının bir yağmur gibi aktığını söyleyerek bu inanışa göndermede bulunur. Yahyâ Bey ise sevgilinin dudağının can verici özelliğinden yola çıkarak Hz. İsa'nın yaşadığına inanılan göğün dördüncü katından ineceğini tasavvur etmiştir:

Gerçek degül mi eşküme bârân didükleri

Gökden iner gibi kişiye vâkı'â lakab

İshâk Çelebi (Çavuşoğlu, Tanyeri 1990: 118)

İşigünde lebün anılsa Mesîhâ dirilür

'Aceb olmaz güzelüm gökden iner çünkü lakab

Yahyâ Bey (Çavuşoğlu 1977: 298)

Sonuç

16. yüzyılda yaşamış 15 kadar şâirin divanlarının taranmasıyla hazırlanan bu çalışma bize, halk inanışlarıyla ilgili birçok hususun klasik Türk şiirinde kullanıldığını göstermiştir. Klasik şiirimizdeki sanatkârâne söyleyiş geleneğinin etkisiyle ilk bakışta görülemeyen halk kültürüne ait birçok unsur, bu konuda yapılacak titiz çalışmalarla ortaya çıkacaktır. Bu tür çalışmalar, klasik şiirimizin muhteva zenginliğinin tespit edilmesi açısından faydalı olacaktır.

Daha önce de ifade edildiği gibi bir şâiri veya ona ait bir eseri değerlendirirken onu içinde yaşadığı toplumdan soyutlayarak anlamak mümkün değildir. Divan şâirleri de yaşadıkları dönemdeki toplumun kültüründen, inanışlarından, âdetlerinden ve uygulamalarından çeşitli vesilelerle şiirlerinde bahsetmişlerdir. Dolayısıyla klasik Türk edebiyatından bahsederken onun sadece Arap ve Fars edebiyatından etkilendiğini söylemek, soyut bir edebiyat olmakla suçlamak büyük haksızlıktır.

Bu bağlamda klasik Türk şiirine içinden çıktığı toplumun değerlerini yansıtan bir edebiyat olarak bakılması daha doğru olacaktır. Yazımızın konusunu oluşturan halk inanışları da, klasik şiirimizin halk kültüründen ve günlük yaşamdan uzak olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Diğer divan şâirleri üzerinde yapılacak bu tür çalışmaların klasik Türk şiirinin muhtevasını doğru bir şekilde anlamamızda ve değerlendirmemizde faydası olacağını özellikle belirtmeliyiz. Bu tür çalışmalar, Osmanlı toplumunu tanımamıza, tarihsel süreç içinde halk kültüründeki değişimleri gözlemlememize yarayacak ve edebî metinlerin toplumları tanımada ve anlamada ne kadar önemli olduğunu gösterecektir. Bu sayede folklor araştırmalarında sadece halk edebiyatına ait ürünlerin değil klasik Türk edebiyatına ait eserlerin de önemli bir kaynak olduğu ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey (1995), *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, İkinci Kitap*, (Hazırlayanlar: Kazım Arısan, Duygu Arısan Güney), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- AK, Coşkun (2001), *Bağdatlı Rûhî Dîvânı, I. Cilt*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- AK, Coşkun (2001), *Bağdatlı Rûhî Dîvânı, II. Cilt*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- AKYÜZ, Kenan vd. (2000), *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- ANDREWS, Walter (2000), *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, (Çeviren: Tansel Güney), İstanbul: İletişim Yay.
- AYDEMİR, Abdullah (1996), *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, Ankara: TDV Yay.
- AYDEMİR, Yaşar (2007), *Ravzî Divanı*, Ankara: Birleşik Kitabevi.
- AYDIN, Mehmet (1995), “Fal”, *TDVİA, Cilt: 12*, s. 138-141.
- BORATAV, Pertev Naili (1973), *Türk Halkbilimi II, 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BOYRAZ, Şeref (2006), *Fal Kitabı, Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*, İstanbul: Kitabevi.
- CEYLAN, Ömür (2007), *Kuşlar Dîvânı: Osmanlı Şiir Kuşları*, İstanbul : Kapı Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1977), *Yahyâ Bey Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1979), *‘Amrî Dîvan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1980), *Vasfî Dîvan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1982), *Helâkî Dîvan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (2001), *Necati Bey Divanının Tahlili*, İstanbul: Kitabevi.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed - TANYERİ, M. Ali (1981), *Hayretî Dîvan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed - TANYERİ, M. Ali (1987), *Zâtî Divanı, 3. Cilt*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed - TANYERİ, M. Ali (1990), *Üsküblü İshâk Çelebi Dîvan*, İstanbul: Mîmâr Sinan Üniversitesi Yay.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998), “Kültür ve Edebiyatımızda Ay”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yay.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2003), *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara: Akçağ Yay.
- DAVUDOĞLU, Ahmed (1977), *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi, Cilt: 4*, İstanbul: Sönmez Neşriyat.

- DENİZ, Sebahat (1992). *16. Yüzyıl Bazı Divân Şâirlerinin Türkçe Divânlarında Kosmik Unsurlar (Bâkî-Fuzûlî, Hayâlî Beg, Nev'î, Yahyâ Beg)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- DİLÇİN, Cem (1999), "Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri" *Türk Dili*, Sayı: 571, s. 618-626.
- ERÜNSAL, İsmail E (1983), *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, With A Critical Edition of His Divân*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- EYÜBOĞLU, İ. Zeki (1974), *Bütün Yönleri ile Anadolu İnançları*, İstanbul: Koza Yay.
- GÖRE, Zehra (2007), "Divan Şiirinde 'Cünûn Eyyâmî' Olarak Bahar", *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları Volume 2/3*) Summer, s. 282-295.
- HARMANCI, M. Esat (2007), *Süheylî*, Ankara: Akçağ Yay.
- KAZAN, Şevkiye (2005), "Klasik Türk Şiirinde Nazar: Göz Değmesi", *Milli Folklor*, Sayı: 68, Kış 2005, s. 166-179.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr Cilt: 1*, (2006), (Haz.: Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994), *Bâkî Divânı*, Ankara: TDK Yay.
- LEVEND, Agah Sırrı (1984), *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- OKUYUCU, Cihan (1994), *Cinânî, Hayâtı, Eserleri, Divânının Tenkidli Metni*, Ankara: TDK Yay.
- OLGUN, Tahir (1995), *Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebî Mektuplar*, (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Ankara: Akçağ Yay.
- ONAY, Ahmet Talay (2000), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Ankara: Akçağ Yay.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2005), *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/Dizin/Metin*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- ÖZKAN, Ömer (2006), *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, İstanbul: Kitabevi.
- PALA, İskender (2003), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: L&M Yay.
- SERDAROĞLU, Vildan (2006), *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*, İstanbul: İSAM Yay.
- SEZER, Sennur (1998), *Osmanlı'da Fal ve Falnameler*, İstanbul: Milliyet Yay.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1994), "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 90, s. 131-179.
- TARLAN, Ali Nihad (1967), *Zâtî Divanı, 1. Cilt*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- TARLAN, Ali Nihad (1970), *Zâtî Divanı, 2. Cilt*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- TEMİZKAN, Mehmet (2007), "Bir Kur'an Falı", *Milli Folklor*, Sayı: 74, s. 70-74.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2010-20/1

TOLASA, Harun (2001), *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yay.

TULUM, Mertol – TANYERİ, M. Ali (1977), *Nev'i Divan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

URAZ, Murat (?), *Türk Mitolojisi*, Ankara: Hera Yay.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (1974), "Türk Folklor Araştırmaları", Türk Folklor Araştırmaları, I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara, s. 35-39.

ZEBÎDÎ, Z. A. (1983), *Sahîh-i Buhârî Muhtasar Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, Cilt: 10*, (Mütercimi ve şârihi: Kâmil Miras), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.